

DOI: 10.60940/Haide2023.12.4

MAR MASSANELL I MESSALLES

Universitat Autònoma de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans

mar.massanell@uab.cat

ORCID: 0000-0001-9288-5974

POLIMORFISME MORFOLÒGIC EN LA POESIA I EL TEATRE DE JOAN MARAGALL: EL CAS DE LES MARQUES DE PRESENT I D'IMPERFET DE SUBJUNTIU¹

MORPHOLOGICAL POLYMORPHISM IN THE POETRY OF JOAN MARAGALL: THE CASE OF PRESENT AND IMPERFECT SUBJUNCTIVE MARKERS

Resum:

Maragall va escriure la seua obra en un període en què el català parlat a Barcelona, del qual tenim una descripció a l'*Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), de Fabra, es distanciava força del català acadèmic que prescrivien els gramàtics més influents del s. XIX, de Ballot a Bofarull. Un dels aspectes en què l'evolució de la llengua havia generat més polimorfisme era la flexió verbal i, en particular, la conjugació del mode subjuntiu. En aquest article descrivim i analitzem els usos de les marques morfològiques de present de subjuntiu (PS) i d'imperfet de subjuntiu (IS) en l'obra en vers de Maragall, a partir del buidatge del volum I de la nova edició crítica de les obres completes, *Poesia i teatre*. En el PS conviuen els morfs /i/ (*torní*), /a/ (*puga*), /ia/ (*mòria*) i Ø (*guard*), i en l'IS, /s/ (*fos*), /se/ (*haguesse*) i /ra/ (*manara*) a les persones 1 i 3, i /se/ (*sabesses*) i /si/ (*estiméssiu*) a les persones 2, 4, 5 i 6. Malgrat algunes vacil·lacions, que reflecteixen les que es produïen en el català central de l'època, la distribució d'aquestes marques no és aleatòria, sinó que revela certs usos del poeta sostinguts amb prou constància, a més de la seua capacitat de recórrer a formes desusades en el barceloní del seu temps quan se'n pot beneficiar per a ajustar el recompte sil·làbic d'un vers al metre de la composició o per a fer-lo rimar.

Paraules clau: Joan Maragall — morfologia — polimorfisme — flexió verbal — conjugació — mode subjuntiu — present de subjuntiu — imperfet de subjuntiu

Abstract:

Maragall wrote his work in a period when the Catalan spoken in Barcelona, of which we have a description in the Fabra's *Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), differed greatly from the academic Catalan prescribed by the most influential grammarians of 19th century from Ballot to Bofarull. One of the aspects in which the historical evolution of Catalan had generated more polymorphism was verb inflection, and in particular the conjugation of the subjunctive mood. In this paper, we describe and analyze the uses of present subjunctive (PS) and imperfect subjunctive (IS) markers in Maragall's work in verse, starting from the extraction of such verbal forms from volume I of his complete works in the new critical edition. The morphs we have found are: /i/ (*torní*), /a/ (*puga*), /ia/ (*mòria*) and Ø (*guard*) in the PS; /s/ (*fos*), /se/ (*haguesse*) and /ra/ (*manara*) in IS 1st and 3rd person singular, and /se/ (*sabesses*) and /si/ (*estiméssiu*) in IS 2nd person singular and 1st, 2nd and 3rd person plural. Despite some hesitations, which reflect those that existed in the central Catalan of his time, the distribution of these morphological markers is not random, but it rather reveals certain

¹ Aquesta investigació s'ha desenvolupat en el marc del Grup de Recerca en Història de la Llengua Catalana de l'Època Contemporània i s'ha beneficiat de l'ajuda rebuda pel projecte **PID2021-128279NB-I00**.

usages consistently upheld by the poet, in addition to his ability to resort to forms that had fallen into disuse in the Catalan spoken in Barcelona when he can take advantage of them to adjust the syllable count of a verse to the meter of the composition or to make it rhyme.

Key words: Joan Maragall — morphology — polymorphism — verb inflection — conjugation — subjunctive mood — present subjunctive — imperfect subjunctive

Aixís la mar eternament propícia
us *sia*, i l'amor *regni* en vostres cases,
i la dolça muller vos ho *esdevinga*
més cada jorn, i us *donga* fills nombrosos

Joan Maragall, *Nausica* III, v. 347-350

1. Introducció

El 14 de febrer de 1911 es va aprovar, per iniciativa d'Enric Prat de la Riba, un acord de la Diputació de Barcelona pel qual s'ampliava l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) amb la creació de dues noves seccions, una de les quals era la Secció Filològica, i se'n nomenaven els nous membres. El 9 de maig d'aquell mateix any se'n va celebrar la sessió constitutiva. Els membres fundadors de la Secció Filològica van ser dos grans lingüistes, Antoni M. Alcover, que en va esdevenir el primer president, i Pompeu Fabra, que el va succeir en el càrrec; un hel·lenista, el catedràtic de la Universitat de Barcelona Lluís Segalà; un biblista, Frederic Clascar, i tres escriptors de tendències diferents: Àngel Guimerà, Josep Carner, que en va ser el primer secretari, i Joan Maragall (Balcells i Pujol 74-75). Aquest darrer, però, va morir el 20 de desembre de 1911, només uns mesos després de la constitució de la Secció Filològica, i no va poder veure cap de les obres del corpus normatiu fundacional: les *Normes ortogràfiques*, promulgades el 24 de gener de 1913; el *Diccionari ortogràfic*, de 1917; la *Gramàtica catalana*, de 1918, i el *Diccionari general de la llengua catalana*, de 1932. Òbviament tampoc no va poder adaptar la seua obra a la normativa de l'IEC, circumstància que sí que es va produir en el cas de Josep Carner, el qual en una conversa amb Tomàs Garcés publicada el 1927 a la *Revista de Catalunya* deia que havia tingut «l'honor d'haver estat, cronològicament, el primer ministerial de l'obra de Pompeu Fabra» (145).

L'objectiu principal de la normativització era, d'una banda, assolir la unificació ortogràfica i, de l'altra, fixar les variants morfològiques, les construccions sintàctiques i l'inventari lèxic que havien de conformar la llengua literària (Segarra). Aquest procés de codificació havia de basar-se en la selecció, entre les diverses formes de valor lingüístic equivalent que havia generat la llengua al llarg del temps i de l'espai, d'aquelles que es consideraven més adequades —per extensió, per genuïnitat, per tradició— per a ser elevades a formes normatives. Un dels molts aspectes en què la llengua s'havia diversificat enormement i en què s'imposava, doncs, la necessitat de fer tria era el de la flexió verbal i, en particular, el de les marques morfològiques del mode subjuntiu, tant del present com de l'imperfet. En el primer cas, l'evolució fonètica regular de les formes etimològiques llatines havia provocat problemes de naturalitat morfològica (opacitat, desnivellament sil·làbic, contraiconicitat, manca d'uniformitat) que la llengua va

tendir a resoldre posant en marxa diversos mecanismes d'optimització morfològica, els quals van acabar generant un notable polimorfisme (Pérez-Saldanya 147-168);² en el segon, es va acabar produint la confluència de funcions entre les formes originades a partir del plusquamperfet de subjuntiu i del plusquamperfet d'indicatiu llatins, per una successió de canvis funcionals que van afectar aquests dos temps verbals, especialment el segon (Pérez-Saldanya 297-308).

De fet, la flexió del subjuntiu era un aspecte en el qual el parlar de Barcelona, que era el de Maragall, diferia ostensiblement de la tradició de la llengua culta prefabiana, establerta per gramàtiques com la de Josep Pau Ballot, de 1815, la primera publicada del català, i la d'Antoni de Bofarull (1864 i, en coautor, 1867), considerats «els dos gramàtics més influents del segle XIX» (Rico i Solà 28). Fabra recollia magistralment aquest contrast en el seu *Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), gràcies a l'estructuració de l'obra en dues parts. En la primera, hi estudia «el sistema gramatical del català de Barcelona, qu'és el parlat, am petites modificacions, en tot Catalunya, excepte en algunas comarcas de las provincias de Lleyda y Tarragona», mentre que dedica la segona, d'acord amb el títol que hi posa, al «Catalán académico» (209).

En la part descriptiva, l'autor proporciona uns models de conjugació en què el present de subjuntiu (PS) rep, per a totes les classes verbals, la marca /i/ a les persones 1, 2, 3 i 6: *parli, parlis, parli, parlin; rompi, rompis, rompi, rompin; culli, cullis, culli, cullin* (§ 70). Assenyala també l'existència d'un submodel dins de la 3a conjugació format per verbs que «añaden eix á la radical en todas las personas del singular y la tercera del plural de los presentes de indicativo, subjuntivo é imperativo, y tienen en todos los tiempos las mismas terminaciones que los demás verbos de la conjugación i», i ho exemplifica amb el verb *llegir* (§ 72).

Més endavant, però, quan Fabra tracta els verbs de la 2a conjugació amb al·lomorfa de radical, és a dir, aquells que no formen la 1a persona del singular del present d'indicatiu (1PI) «añadiendo o á la radical» sinó «modificando dicha radical», circumstància que exemplifica amb les formes *entench, dech, puch, veig, faig i vuy* (§ 80), especifica que «tienen la misma radical que la primera persona del singular del presente de indicativo, el presente y el imperfecto de subjuntivo», els quals es formen «añadiendo á la expresada radical las terminaciones propias de dichos tiempos en los verbos de la conjugación e», i ho il·lustra, per al PS, amb les formes *ofengui, mogui, pugui, tingui, estigui, vegi, visqui, sigui, hagi, fagi i vagi* (§ 81). Tanmateix, en una nota al peu, Fabra precisa que «en el presente de subjuntivo usan algunos las terminaciones a, as, an, por i, is, in: qu'ho diga, no el cregas, no ho façan», i hi afegeix aquesta remarca: «Las formas en a, as y an van cayendo en desuso, empleándose tan sólo en un reducido número de verbos irregulares». En canvi, «se usan constantemente en el presente de subjuntivo de *cabre* y *saber*: *càpig-a, sàpig-a*», del primer dels quals dona el paradigma complet de PS en l'apartat dels verbs irregulars: *càpiga, càpigas, càpiga, capiguem, capigueu, càpigan* (§ 87).

2 El concepte de *naturalitat morfològica* prové del model teòric desenvolupat per Dressler, Mayerthaler, Wurzel i Wheeler, segons el qual el tipus més natural de morfologia és aquell en què cada morfema expressa una única categoria gramatical i a cada categoria gramatical li correspon un únic morfema. Sobre aquesta premissa, la Morfologia natural explica, mitjançant els anomenats *principis de naturalitat morfològica*, quines són les tendències universals que regeixen l'organització i la reorganització dels paradigmes flexius per a assolir la màxima transparència, uniformitat i iconicitat, i els constreyniments particulars de cada llengua lligats a la congruència i l'estabilitat del sistema.

Pel que fa a l'imperfet de subjuntiu (IS), Fabra en proporciona uns models de conjugació en què aquest temps es construeix, per a totes les classes verbals, amb els al·lomorfs /s/, a les persones 1 i 3 (*parlés, rompés, cullís*), i /si/, a les persones 2, 4, 5 i 6: *parlessis, parléssim, parléssiu, parlessin; rompessis, rompéssim, rompéssiu, rompessin; cullissis, culléssim, culléssiu, cullissin* (§ 70).³ Tanmateix, en una nota al peu es refereix a les variants d'IS amb l'al·lomorfe /se/: «La *i* átona de las terminaciones del imperfecto de subjuntivo es sustituida en algunas comarcas por una *e* (pron. *œ*)», que exemplifica amb els mateixos verbs model: *parlesses, parléssem, parlésseu, parlessen; rompesses, rompéssem, rompésseu, rompessen; cullisses, cullíssem, cullísseu, cullissen*. Fem notar que, per la indicació sobre la pronúncia, les comarques que Fabra té en ment han de ser del català central.

Aquesta descripció, que recordem que es refereix al català parlat, contrasta amb la informació de la part dedicada al «Catalán académico» (§ 140), que Fabra presenta –i és una forma de distanciar-se'n– atribuint la norma a Ballot i Bofarull, a les gramàtiques dels quals ja hem fet esment:⁴

140.–Según Ballot y Bofarull, el presente de subjuntivo en los verbos regulares debe conjugarse como sigue: *parl-e, parl-es, parl-e, parl-em, parl-eu, parl-en; tem-a, tem-as, tem-a, tem-am, tem-au, tem-an; cull-a, cull-as, cull-a, cull-im, cull-iu, cull-an; lleg-esc-a, lleg-esc-as, lleg-esc-a, lleg-im, lleg-iu, lleg-esc-an*.

En los verbos irregulares, las terminaciones *i, is* é *in* son sustituidas por *a, as* y *an*: *crega, faças, entengan; veja, vulga*.

Sapia, sepa; capia, quepa; sia, sea; vulla, quiera.

Hanse usado en el presente de subjuntivo las terminaciones *ia, ias, ian*: *pèrd-ia, mòr-ia*.

141.–Según Ballot y Bofarull, el imperfecto de subjuntivo debe conjugarse como sigue: *parl-às, parl-asses, parl-às, parl-àssem, parl-àsseu, parl-assen; tem-és, tem-esses, tem-és, tem-éssem, tem-ésseu, tem-essen; cull-ís, cull-ísseu, cull-ísseu, cull-ísseu, cull-ísseu, cull-ísseu*.

Escribese *volgués* y *pogués* en lugar de *vulgués* y *pugués* (*vulgui, pugui*).

Certament, la conjugació tal com la prescriuen Ballot (31+) i Bofarull i Blanch (29+) té ben poc a veure amb les dades del punt d'enquesta 57, Barcelona, del recull *La flexió verbal en els dialectes catalans*, aplegat per Alcover entre 1906 i 1928, endreçat i publicat en gran part per Moll entre 1929 i 1932, i avui

3 En les formes d'IS de l'*Ensayo* hi ha algunes incongruències accentuals (*rompéssem, cullísseu, teméssem...*) que atribuïm a errors d'impremta, raó per la qual hem regularitzat l'accentuació. No hem modificat cap altra grafia (*dech, cregas, cullis...*).

4 Coetani de Ballot, Joan Petit i Aguilar va redactar una extensa *Gramàtica catalana* (1796-1829), de caràcter didàctic, com es veu pel fet d'estar «Disposada / En forma de Pregunta, y / Respuesta», i la va anar reelaborant al llarg de la vida; va restar inèdita fins al 1998, en què Jordi Ginebra la va editar precedida d'un estudi introductori. La gramàtica de Petit inclou crítiques a alguns continguts de la de Ballot (1815), especialment quant als articles, les contraccions i els clítics pronominals. En general, Petit tenia més en compte «lo Idiome Català, conforme vuy se parla» (109) i, en l'aspecte que ens ocupa, aquest fet es reflecteix en la diversitat de terminacions que dona per al PS: «P. Quantas Veus, equivalentes entre sí, tē la 1ª Persona Singular de dit Esdevenidor en els Verbs de las tres Conjugaciones *ar, er, ir*? R. En tē tres, finidas en els Verbs de la 1ª Conjugación, en las Vocals breus *e, í, ia*; v.g: Baldamēt que jo *Ame, Ami, ó Ámia*; y en els de la 2ª y 3ª en las Vocals també brēus *a, í, ia*; v.g: Baldamēt que jo *Crega, Cregui, ó Créguia*; que jo *Diga, Digi, ó Díguia*; que jo *Llejesca, Llejeschi, ó Llejéschia, &c.*» (411). En canvi, per a l'IS, no fa menció de les formes amb la marca /si/, sinó que els exemples que dona són amb -s i -sse-: «*Amás*», «*Amasses*» (412), «*vingués*», «*vinguésseu*», «*vinguéssem*», «*vinguésseu*» (414). Les formes amb ròtica, del tipus *amara*, les dona com a equivalents de *amaria*, per tant, amb valor de condicional, i les considera una veu «nò usada» (410) o «antigada» (413), excepte per als verbs *ésser* (*fora*) i *haver* (*haguera*).

accessible en el seu conjunt al portal Alcover (<https://alcover.iec.cat/>), dirigit per Maria Pilar Perea. L'enquesta de Barcelona, duta a terme del 18 al 22 de juliol de 1920, reflecteix un estat de llengua encara més modern que el que presenta Fabra a l'*Ensayo*, potser pels anys transcorreguts i, molt possiblement, pel perfil dels informants: cinc infants d'entre 7 i 11 anys (Perea 212).⁵ Sigui com sigui, la marca /i/ de PS és l'emprada en tots els verbs enquestats, tant de les conjugacions 1a ([kánti]) i 3a pura ([kúzi]) i incoativa ([ləʒɛʃi]), com de la 2a ([báti]), inclosos molts verbs velaritzats ([béʝi]); l'única excepció és el manteniment de la marca /a/ en el PS de *caber* ([kápiʝə]) i *saber* ([sápiʝə]).⁶ Quant a l'IS, sempre amb sibilant, no hi ha rastre de la marca /se/, sinó que la presència de /si/ és absoluta ([kəntésis], [bətésis], [kuzísis], [ləʒísis], [kəpiyésis], [səpiyésis]).⁷ Notem la coincidència amb el model de llengua literària per a Catalunya consagrat per la *Gramàtica catalana* de Fabra de 1918 (69+), la qual va elevar a formes normatives les de PS amb /i/, només amb l'excepció de *càpiga* i *sàpiga* (76), i les d'IS amb /si/, amb aquesta remarca, que citem de la 7a edició de 1933:

En els §§ 71 i següents consignem, – escrites de versaletes i entre claudàtors, – les formes antigues caigudes en desuetud en el català central, però emprades encara pels escriptors de determinades regions de llengua catalana (València, Mallorca, &.). Notem, però, que, si no és en els paradigmes dels verbs regulars, hi deixem de consignar aquelles formes arcaïques o dialectals que sols difereixen de les del català central per les desinències *a*, *es* i *en* en lloc de *i*, *is* i *in* del present de subjuntiu (per ex.: *sigas*, *sigues*, *siguen*) o per les desinències *es*, *em*, *eu* i *en* en lloc de *is*, *im*, *iu* i *in* de l'imperfet de subjuntiu (per ex.: *absolguesses*, *absolguéssem*, *absolguésseu*, *absolguessen*). (69)

Partint d'aquest panorama, la nostra intenció, en el present article, és descriure i analitzar els usos de les marques morfològiques de PS i d'IS en l'obra en vers de Joan Maragall, un autor natural de Barcelona, co-neixedor de «les gramàtiques, els diccionaris i altres textos sobre la llengua catalana que el seu temps va produir» i que va haver de treballar «amb una llengua caòtica, sense sistematitzar i farcida d'interferències de tota mena» (Casals 144). Per a corroborar l'interès del tema, n'hi ha prou de rememorar uns versos com els que hem posat a tall d'epígraf o com els que reproduïm tot seguit: «Aniràs caminant i no t'*aturis* | fins arribar a una gent tan terrassana | que no *conega* el mar, ni el menjar *sali*, | ni *sàpia* el que són naus, ni remes, ni veles.» (*Nausica* III v. 135-138); o de reparar en el contrast entre fragments espigolats de composicions diverses, com ara «mil cops la *perdesses*, | mil cops més tornaria a tu la pau» («Oda nova a Barcelona» v. 84-85) enfront de «i tant se me'n donava que la terra | la *manessin* els propis o els estranys» («La fi d'en Ser-rallonga» v. 103-104). Només amb aquest tast n'hi ha prou per a adonar-se que l'ús que Maragall fa de les marques de PS i d'IS no s'ajusta ni a les descripcions del parlar barceloní majoritari del seu temps, ni al model acadèmic avalat per les principals gramàtiques del segle XIX, tot i que presenta formes de l'un i de l'altre.

5 Com a curiositat, esmentarem que el 1916 Alcover havia fet l'enquesta de Barcelona agafant Fabra com a informant, el qual «tengué l'amabilitat i la santa paciència de conjugarme els 85 verbs de la llista, lo qual li agraesch de tot cor. Però D. Pompeu és massa sabi per servir d'estudi; son barceloní és massa gramatical, massa acadèmich, li manca l'inconsciència indispensable per l'espontaneïtat que la filologia requereix» (BDLC, XI, 200), motiu pel qual Alcover va repetir l'enquesta el 1920 amb els infants esmentats.

6 Reproduïm les transcripcions tal com consten al portal Alcover, amb l'accent damunt la vocal.

7 En els casos de resposta múltiple, les variacions afecten altres segments, però no pas la marca /si/ (p. ex. [kuziyésis]).

nostra hipòtesi, doncs, és que en els usos flexius maragallians alternen segments morfològics de contingut semàntic equivalent però amb un valor sociopragmàtic divers, atès que uns eren formes en expansió en el català del seu temps, àmpliament dominants en la llengua parlada de Barcelona, i uns altres havien esdevingut formes regressives en l'oralitat, però amb el prestigi que els conferia gaudir de tradició en la llengua escrita. D'acord amb els postulats del variacionisme d'arrel laboviana (Pradilla), les alternances entre aquests morfs, lluny d'ésser arbitràries, han de respondre a algun tipus d'ordre, el qual s'ha de reflectir en les diferències de freqüència d'aparició de les variants en funció del context, entès tant des del punt de vista de les restriccions sociopragmàtiques com de les lingüístiques. En aquest sentit, voldríem verificar fins a quin punt els usos maragallians obeeixen a un tipus de regularitat similar a la que descriu Fabra el 1898 a la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*:

Tant en el preterit com en el present, el català oriental oposa a les antigues formes de subjuntiu amb *a* o amb *e* posttoniques les seves formes amb *i* (*a parle, parli; a dorma, dormi; a temesses, temessis*); però, al costat de les formes amb *i*, conserva les amb *a* o amb *e* sempre que aquestes formes no s poden confondre amb formes de l'indicatiu; així, admet les dues posttòniques *a* i *i* en l'imperfet (*taméssas* i *taméssis*), com les admet en el present quan aquest té un radical diferent del radical del gerundiu (*púgas* i *púguis*). (65)

Si les alternances anessen realment per aquest camí, hauríem de trobar un ús plenament afermat de la marca de PS /i/ en els verbs regulars, en què la vocal innovadora presenta, enfront de /e/ i /a/ (confluents en [ə] en central), l'avantatge evident d'evitar el sincretisme entre formes de PS i de PI; en canvi, les variants tradicionals tindrien com a reducte, d'una banda, el PS dels verbs irregulars, que ja es diferencia del PI per altres procediments, com l'al·lomorfa radical, i, de l'altra, l'IS, les formes del qual no conflueixen amb les de cap altre temps. És en aquests dos àmbits, per tant, que el pes de la tradició podia alentir la tendència expansiva de les marques innovadores /i/ de PS i /si/ d'IS, les quals es veien afavorides, tanmateix, pel grau elevat de congruència que podia assolir el sistema flexiu si totes les formes del mode subjuntiu arribaven a tenir /i/ com a vocal posttònica.

Hi ha encara un altre factor que no podem deixar de tenir en compte, i és que el present estudi se centra en els usos que Maragall fa de les marques de PS i d'IS en la seua obra en vers. La versificació té uns constreyniments sil·làbics, rítmics i de rima que, en ocasions, poden conduir l'autor a emprar recursos lingüístics de què no se serviria en un text en prosa. Preveiem la possibilitat, doncs, de trobar esporàdicament formes flexives que siguin impròpies del context espaciotemporal en què va viure el poeta, però que es justifiquin per necessitats mètriques.

El corpus que considerem, i que hem buidat manualment, està integrat per l'obra en vers de Maragall, aplegada el 2020 en el volum *Poesia i teatre* de l'edició crítica de les obres completes, a cura d'Ignasi Moreta i Lluís Quintana, que presenten els textos «amb la normativa més acostada a l'actualitat, respectant els trets fonètics, morfosintàctics i lèxics de l'original» (XXV) i acompanyats d'un extens aparat crític. L'esmentat volum comprèn tots els llibres de poemes de Maragall, per als quals indiquem entre

claudàtors la clau de citació amb què ens hi referim al llarg de l'article:⁸ *Poesies* [*P*] (1895), *Visions & Cants* [*V&C*] (1900), *Les disperses* [*LD*] (1904), *Enllà* [*E*] (1906) i *Seqüències* [*Seq*] (1911). Cal afegir-hi els poemes esparços que també han estat aplegats en el volum: «Poemes esparços 1878-1905» [*PE1*], «Poemes esparços 1906-1911» [*PE2*] i «Poemes no datats» [*PND*]. Finalment, s'hi inclou l'obra de teatre en vers *Nausica* [*N*], l'única escrita per Maragall; composta en dues tongades, l'estiu de 1908 i l'estiu de 1910, va ser estrenada (6 d'abril de 1912) i publicada (1913) pòstumament. El buidatge d'aquest corpus ens ha proporcionat 337 ocurrences (oc.) de PS i 112 ocurrences d'IS, que són les que analitzem en els apartats següents.⁹

2. Present de subjuntiu

Les 337 formes de 1PS, 2PS, 3PS i 6PS que hem extret de l'obra en vers de Maragall es distribueixen entre quatre marques de mode-temps, tal com recull la taula 1.

<i>/i/</i> (com <i>acabí</i>)	<i>/a/</i> (com <i>puga</i>)	<i>/ia/</i> (com <i>mòria</i>)	Ø (com <i>guard</i>)
194	133	5	5

Taula 1. Distribució de les formes de PS de l'obra en vers de Maragall entre els diversos morfs de mode-temps.

2.1 Marca Ø

La forma més antiga del PS dels verbs de la classe I, sense marca vocàlica (Moll § 312), només es troba en cinc ocurrences del verb *guardar*, quatre de les quals corresponen a l'expressió desiderativa

⁸ En les citacions, indiquem en cursiva la forma verbal que ens interessa en cada cas. Exemple: «Que *obri* el jorn els seus ulls de claror immensa» (*P*, «Ella parla» v. 1). Ocasionalment també fem servir la cursiva per a atreure l'atenció sobre altres mots rellevants del fragment citat, per exemple, perquè la forma verbal en qüestió hi rima.

⁹ En fer el buidatge de les formes verbals de subjuntiu en l'obra en vers de Maragall, hem topat amb quatre ocurrences dubtoses, totes quatre de *Nausica*, que hem descartat un cop feta l'anàlisi. La primera és *tombes* en el context «[...] I tu no frissis, | que ja no et pots errar, que aixís que *tombes* | el penyal, la ciutat veuràs estesa | davant teu» (*N I* v. 612-615), en què la correlació temporal demanaria *així que tombis* (PS)... *veuràs* (FUT)... (o bé *així que tombes* (PI)... *veus* (PI)..., amb una 2a persona del singular genèrica, tot i que aquesta darrera possibilitat generaria un vers hipomètric). Malgrat que *tombes* existeix com a forma de PS, en Maragall els verbs regulars de totes les conjugacions, inclosa la primera, adopten indefectiblement la marca */i/*; ens inclinem a pensar, doncs, que *tombes* és un PI i que ens trobem davant d'un fenomen d'enàl·lage. Fem la mateixa interpretació en el cas següent: «Eurimedon, tu tens bones paraules | i sempre sembla que la raó et *sobra*» (*N II* v. 58-59), en què el present habitual de l'oració principal demanaria un PS en la subordinada: *sempre sembla que la raó et sobri*. És un xic diferent el que s'esdevé a «Mes ara espero que la fi s'*acosta* | de mos treballs, i una suau vellesa | promesa m'ha sigut. [...]» (*N II* v. 547-549), en què la subordinada no es deu haver d'interpretar com una completiva (*ara espero que la fi s'acosti*), sinó com una causal introduïda per *que*: *ara espero, que (= perquè) la fi s'acosta*. Finalment, el cas més difícil és el *fores* de «Mes no serà ben trist acomiadar-te, | després d'haver-te hagut a casa nostra | i que ens *fores* ja aimat, sens poder dir-te | ni repetir nosaltres en ta ausència, | el nom amb què et cridà la teva mare» (*N II* v. 393-397), atès que *fores* pot tenir diversos valors gramaticals (pot equivaldre a *series*, a *vas ser* o a *fosses*) cap dels quals no es correlaciona bé amb el context, que demana un PS (*siguis* o, seguint l'ús de Maragall, *sies*). Hem optat per no considerar-lo una forma d'IS, en part perquè la substitució de *fosses* o *fossis* (ambdues emprades per Maragall) per *fores* no implica cap canvi ni sil·làbic ni rítmic i, doncs, no hi veiem cap motivació, a diferència del que s'esdevé en els pocs casos en què Maragall recorre a l'IS amb ròtica, que sempre és per motius de metre o de metre i de rima alhora. Sí que hem inclòs en el recompte, en canvi, un cas d'enàl·lage en què la forma afectada (*vulgues*, quan s'esperaria *vols*) té una morfologia de PS compatible amb els usos maragallians: «Pro explica'ns, si és que et lleu i *vulgues* dir-ho, | quin és aquest mal astre que governa | aixís la teva vida i se t'emporta» (*N II* v. 533-535).

fossilitzada *Déu te/vos guard!*:¹⁰ «Déu vos *guard*, nins cantadors» (PE2, «Salutació» v. 1). En una ocasió, tanmateix, la variant arcaica *guard* ocorre fora d'aquesta fórmula fixada, en un sonet decasíl·lab, i ho fa per necessitats del recompte sil·làbic, atès que *guardi* (o una altra variant amb marca vocàlica) hauria donat un vers hipermètric: «Àngel posat davant la porta sia | tal paraula, severa guardiana | que deturi a tota altra impura o vana | i et *guard* tant de buidor com de falsia.» (PE2, [«Sia el nom de la santa Poesia...»] v. 5-8). No és agosarat pensar que el que fa possible aquesta solució, sense que soni tan forçada com resultaria aplicada a un altre verb, és justament la supervivència de *guard* en l'expressió desiderativa esmentada.

2.2 Marca /ia/

Pel que fa a la marca de PS /ia/, apareix en cinc ocasions, aplicada a dos verbs, *saber* i *morir*, que cal tractar separatament. Quatre de les ocurrences corresponen a *saber* (*sàpia*, *sàpies*): «i encara que et *sàpia* greu | t'esborrarem, viva Déu!» (PE1, «Lo barret de copa» v. 18-19). Aquestes formes de PS de *saber* són les clàssiques i deriven de l'evolució regular dels ètims llatins *SAPIAT* i *SAPIAS* (Badia § 151 II). Val a dir, tanmateix, que en una ocasió trobem la variant de formació posterior *sàpiga*, amb inserció analògica d'una velar que ha esdevingut característica de les formes del mode subjuntiu d'un bon nombre de verbs irregulars de la classe II (§ 2.3).

És diferent el cas de *mòria*, atès que aquesta forma de 3PS de *morir* no és la clàssica, que era *muira* (< *MORIAM) (Moll § 295), sinó que es va crear per analogia sobre l'al·lomorfe radical d'altres formes del paradigma (2PI *mors*, 3PI *mor*, 6PI *moren*) durant l'edat moderna, quan la marca /ia/ del PS de verbs com *saber* (*sàpia*), *caber* (*càpia*), *dormir* (*dòrmia*), *témer* (*témia*), *obrir* (*òbria*) i *cobrir* (*còbria*), que s'havia expandit ja durant l'edat mitjana a *plaure* (*plàcia*) i *trobar* (*tròpia*), es va començar a generalitzar (Gulsoy). Maragall l'empra en una ocasió, en el seu primer llibre de poemes, forçat per la rima: «Sols desitjo, per ma *glòria*, | que si algú aquesta oda sap, | al moment en què jo *mòria*, | me la diga de *memòria* | mot per mot, de cap a cap.» (P, «Oda infinita» v. 26-30). Sense el constrenyiment de la rima, les formes de PS de *morir* adopten la marca /il/ (*mori*, *morin*), creada per l'apòcope de la vocal final de /ia/ (Gulsoy § 2.4).

2.3 Marca /a/

La marca de PS /a/, que en català occidental es pronuncia [a] (o [ɛ]) en posició lliure i [e] en posició travada –d'acord amb l'evolució regular de la A llatina posttònica–, confoses en [ə] en el bloc oriental, és la marca clàssica de PS per als verbs de les classes II i III (Moll § 312). En l'obra en vers de Maragall n'hi ha 133 ocurrences. Cal dir, d'entrada, que 25 corresponen a la forma *valga* de l'expressió desiderativa fossilitzada *valga'm Déu!*, que Maragall converteix en un hemistiqui tetrasil·làbic amb la variant *valga'm*

¹⁰ Una variant d'aquesta expressió també ocorre en l'escrit en prosa amb què Maragall lliura l'original de *Les disperses* «als amics de *Juventut*»; notem-hi, de passada, la resta de formes de subjuntiu, coherents amb les que hem trobat en la seua obra en vers: «Sia com *vulla*, Déu nos en *guard* d'un ja està fet; perquè per a mi lo de les *Disperses* ja està fet. Ara en vosaltres està el que *sia* o no consumat» (LD, «Als amics de *Juventut*», darrer paràgraf, 1a ratlla). Una perspectiva d'estudi que s'obre és l'anàlisi de les formes de PS i d'IS en els escrits en prosa de Maragall, seguida de la comparació amb l'ús que en fa en poesia i teatre.

Déu val!, que es va reiterant com a epífora en diverses composicions del cicle del comte Arnau: «—Per on heu entrat vós ara, — comte l'Arnau? | Per on heu entrat vós ara, — *valga'm Déu val?* | —Per la finestra enreixada, — muller lleial; | per la finestra enreixada, — viudeta igual. | —Ai, que me l'haureu cremada, — comte l'Arnau; | ai, que me l'haureu cremada, — *valga'm Déu val.*» (E, «L'ànima, II. La cançó del comte l'Arnau» v. 61-66). D'altra banda, hi ha ocasions en què les formes verbals amb la marca /a/ participen en la rima: «Rebaixar, rebaixar, fins que es *confonga* | tothom en un mesquí i humil estol | i al damunt en Joan Sala i *Serrallonga*, | sent més que tots i governant tot sol.» (V&C, «La fi d'en Serrallonga» v. 65-68). A diferència del que s'esdevenia amb *guard* i amb *mòria*, però, no es pot dir que Maragall usi les formes de PS amb /a/ forçat per aquests motius, atès que en moltes altres ocasions apareixen lliures de constreïments: «Oh! Muda el pensament, Rei, i no *cregues* | un instant més que *puga* ni assemblar-me | jo als eters fills del cel [...]» (N II v. 364-366). Vegem, doncs, en quins verbs les utilitza.

Com a grup més nombrós amb la marca /a/ de PS, hi ha els verbs irregulars de la classe II que presenten al·lomorfa de radical, amb alternances consonàntiques i, en ocasions, també vocàliques, que es fan evidents comparant les persones 1, 3 i 4 del PI (p. ex., *atreure*: *atrec*, *atreu*, *atraiem*). Dins d'aquests, la majoria són verbs amb la 1PI acabada en una consonant velar (28 ocurrences, més les 25 de *valer* ja esmentades), que reapareix en el PS majoritàriament com a velar sonora (/g/), tot i que per a *viure* és sorda (/k/): «que *atrenga* damunt teu i en cada plana | la llum del Verb vibrant en harmonia.» (PE2, «[Sia el nom de la santa Poesia...]» v. 3-4), «perquè volen que les *duga* | pels camins de la gran pau.» (E, «L'ànima, VII» v. 320-321), «Mes tu *visques* tants anys com jo voldria | per ella, i que l'amor entorn te creixi» (N III v. 375-376). Ocasionalment també *saber* pot seguir aquest model flexiu (1 oc.), tot i que Maragall prefereix les formes clàssiques, *sàpia*, *sàpies*, amb la marca /ia/ (§ 2.2): «Senyor! Deu consol al qui plora | i torneu-li el plor al qui no pot plorar | i doneu-li pau a l'ànima inquieta | perquè us *sàpiga* esperar.» (V&C, «Lo Diví en el Dijous Sant» v. 15-16). No sembla que la diferència sil·làbica entre *sàpiga* i *sàpia*, si es compta aquesta darrera forma com a bisíl·laba, que és com ho feia Maragall, hagi pogut tenir pes en la tria, atès que l'ocurrència esmentada es troba en l'estrofa final del poema —separada de la resta per un títol interior: «Endreça»—, la qual està formada per versos anisil·làbics.¹¹

També trobem la marca /a/ en un parell de verbs irregulars de la classe II que tenen la 1PI acabada en una palatal, ja sigui lateral o sibilant, que és la que reapareix en el PS com a /ʎ/ o com a /z/, respectivament. La /a/ és sistemàtica en el cas de *volar* (10 oc.), tot i que cal precisar que les formes clàssiques amb palatal (6 oc.), *vulla*, *vulles*, alternen amb les formes analògiques amb velar (4 oc.), *vulga*, *vulgues*: «i a fe que busquen gent que *vulla* anar-hi.» (N III v. 48), «Pro explica'ns, si és que et lleu i *vulgues* dir-ho, | quin és aquest mal astre que governa | aixís la teva vida i se t'emporta» (N II v. 533-535). En el cas de *veure*, en canvi, aquesta marca de PS és ocasional (1 ocurrencia, enfront de 9 amb /i/) i molt probablement es justifica per la necessitat de rimar amb el substantiu plural *enveges*: «I encara em mig riuràs; mes quan me *veges* | de tu a la flor, mentres jugueu aixís, | moure l'esguard guspirejant d'*enveges*, | fugirà en sec ton confiat somrís.» (P, «Enviant flors» v. 17).

11 Que Maragall compta *sàpia* com a dues síl·labes es pot verificar a «Lo barret de copa» (v. 18) i al 3r acte de *Nausica* (v. 138). Gulsoy (412) afirma, a propòsit de les formes de PS amb el morf /ia/, que «almenys avui, el grup vocàlic àton -ia es pronuncia més aviat amb diftong que amb hiatus, i els exemples dels verbs com *càntia*, *sàpia*, que hem vist a les poesies del segle XVIII i dels començaments del XIX es comptaven regularment amb dues síl·labes».

També presenten /a/ com a marca de PS tres verbs de la classe II altament irregulars. És sistemàtica per a *ésser* (45 oc.), que sempre ocorre en les variants clàssiques no velaritzades (*sia*, *sies*, *sia*, *sien*): «Corre, oh vaixell!, i et *sia* el vent propici» (LD, «Alexis i Dora» v. 159). En canvi, és esporàdica per a *fer* (1 ocurrència, enfront de 8 amb /i/): «En allò sol en què ens uní | la mà de Déu, unim's-e encara, | mes en allò en què ens separa | cadascú *faça* son camí.» (PE2, «Or de llei» v. 89-92). També *haver* (1 ocurrència, enfront de 12 amb /i/) la presenta esporàdicament; en aquest cas, l'ús de la forma *haija* pot deure's a necessitats de rima, atès que es troba en un romanç heptasil·làbic amb rima assonant en els versos parells (['a] – [ə]): «Per 'xò en sent bon dematí | vers lo poble se'n *baixava* | per dreteres i camins | la riallera *jovenalla*, | sense fer esment del fred | ni adonà's que glaç hi *haija*, | amb el cor i el rostre alegres | i lleugera la *petjada*.» (PE1, «La Roser, IV» v. 119-126).

D'altra banda, també trobem en aquest grup els verbs de la classe III *tenir* (3 oc.), amb el derivat *man-tenir* (1 oc.), i *venir* (7 oc.), amb els derivats *convenir* (5 oc.) i *esdevenir* (1 oc.), que presenten la irregularitat de construir els temps de subjuntiu amb les terminacions de la classe II, com es veu per la vocal temàtica que hi seleccionen (4PI *tenim*, *venim*, però 4PS *tinguem*, *vinguem* i 1IS *tingués*, *vingués*). En tots dos casos la velar final de la 1PI (*tinc*, *vinc*) reapareix com a /g/ en el PS (*tinga*, *vinga*): «i nostra Moreneta gloriosa | com un sol se'n 'nirà al cel | amb tots els catalans que *tinga* prop.» (PE1, «Montserrat» v. 94), «En la cambra, ben lluny de la bullícia, | t'espera Amor fidel, tot temorós | de que algun convidat *vinga*, amb malícia, | del llit nupcial a pertorbar el repòs.» (LD, «Nit nupcial» v. 1-4).

Fins i tot entra en aquest grup un verb de la classe I, *donar* (4 oc.), que pot velaritzar la 1PI (*donc*) i, consegüentment, els paradigmes de PS i IS, en què reapareix la velar /g/: «Vostre crit de llibertat | m'ha arribat a les entranyes; | Déu vos *donga* pit i alè | per a fer-lo durar tota l'anyada.» (PE1, [«Vostre crit de llibertat...»] v. 1-4).

2.4 Marca /i/

La marca de PS més freqüent en l'obra en vers de Maragall és també la més habitual en el barceloní de la seua època, /i/, històricament la de creació més recent i d'implantació força tardana. D'acord amb Faluba (68), a principi del segle XIX «el tortuós camí que ha portat al subjuntiu en -i estava només encetat», tot i que al llarg del XVIII la seua predecessora immediata, /ia/, havia esdevingut «gairebé hegemònica en la primera conjugació» i era «freqüent a la segona i la tercera pura», mentre que «els incoatius i els irregulars», tot i que admetien «esporàdicament -ia», en conjunt mostraven «preferència per la -a, heretada del llatí». En el nostre buidatge de l'obra en vers de Maragall, hem trobat que la marca /i/ ocorre en totes les classes verbals, tot i que en els irregulars conviu amb /a/.

Així, /i/ apareix en una llarga llista de verbs regulars de la classe I (111 oc.), la més nombrosa i productiva, i també a *anar* (5 oc.) i *estar* (1 oc.), dos dels escassos verbs irregulars que conté: «Mal la llum ens *enlluerni*, | mal el so ens *deixi* atui'ts, | mal el cos tot se'ns *inferni* | patint amb tots els sentits» (E, «Escòlium» v. 25-28), «—No *vagis* pas cap a Ponent!—» (V&C, «Els adeus» v. 13), «mentre encès l'amor *estigui* | viurem ditzosos i amants.» (PE1, «An ella» v. 27-28). També es troba en verbs regulars de la

classe III, tant pura (16 oc.) com incoativa (8 oc.): «que *omplin* d'aromes davant meu la via» (*P*, «Envi-ant flors» v. 3), «[...] No t'*entristeixis*.» (*N* I v. 192). I, igualment, en verbs regulars de la classe II (11 oc.), sense al·lomorfa de radical i amb la 1PI acabada en /o/ (fonèticament [u]) en el català central: «No et *planyis*, malaurat: [...]» (*LD*, «Alexis i Dora» v. 36).

Més enllà d'aquestes classes verbals en què la /i/ de PS apareix en exclusiva –llevat d'alguna excepció puntual com el *guard* fossilitzat en l'expressió *Déu te/vos guard* (§ 2.1) i el *mòria* forçat per la rima amb *glòria* i *memòria* (§ 2.2)–, la marca /i/ també ocorre en els irregulars de la classe II, tot i que en aquest cas ho fa en coexistència amb /a/ (§ 2.3). Així, la trobem en verbs que presenten al·lomorfa de radical, amb la 1PI acabada en velar (13 oc.): «sempre entorn aigües esteses | que es *moguïn* eternament» (*P*, «Excelsior» v. 11-12). I, encara, en tres verbs irregulars, *veure* (9 oc.), *fer* (8 oc.) i *haver* (12 oc.), amb altres tipus d'al·lomorfa en l'arrel: «Cal que es *vegin* de València» (PE2, «Sant Joan de 1907» v. 5), «No et *facis* posar centra, – no et *facis* posar cendra» (V&C, «Dimecres de Cendra» v. 1), «Quan no hi *hagi* homes» (PE1, «Cançó nihilista» v. 25).

2.5 Alternances entre /a/ i /i/ en els verbs irregulars

Si focalitzem la mirada en els verbs irregulars, que és on hem detectat que conviuen les marques de PS /a/ i /i/ en l'obra en vers de Maragall, podem comparar el pes que hi té cadascuna, d'acord amb les dades de la taula 2.

només /a/	/a/	i	/i/	només /i/
<i>atreure</i> , <i>caure</i> , <i>conèixer</i> , <i>confondre</i> ,	1	<i>creure</i>	1	
<i>convenir</i> (5), <i>dir</i> (11), <i>donar</i> (4), <i>dur</i> ,	1	<i>fer</i>	8	<i>anar</i> (5), <i>asseure</i> , <i>beure</i> , <i>caldre</i> ,
<i>entendre</i> , <i>esdevenir</i> , <i>ésser</i> (45), <i>mantenir</i> ,	1	<i>haver</i>	12	<i>encendre</i> , <i>estar</i> , <i>fondre</i> , <i>heure</i> , <i>moure</i> ,
<i>saber</i> , <i>tenir</i> (3), <i>valer</i> (25), <i>venir</i> (7), <i>viure</i> ,	9	<i>poder</i>	1	<i>prendre</i> , <i>resoldre</i> , <i>riure</i> , <i>somoure</i>
<i>voler</i> (10)	1	<i>veure</i>	9	
120	13		31	17
133				48

Taula 2. Distribució de les marques de PS /a/ i /i/ en els verbs irregulars en l'obra en vers de Maragall.

Dels 35 verbs irregulars afectats, n'hi ha divuit que només apareixen amb /a/, amb un total de 120 ocurrences (en el qual tenen molt de pes les 45 ocurrences de *ésser* i les 25 de *valer*) i n'hi ha tretze que només apareixen amb /i/, amb només disset ocurrences. A més, hi ha cinc verbs que a vegades es presenten amb la marca /a/ (13 oc.) i a vegades amb /i/ (31 oc.), habitualment amb una preferència clara o bé per la primera (*poder*) o bé per la segona (*fer*, *veure* i *haver*). Globalment, doncs, sembla que en l'obra en vers de Maragall els irregulars es decanten més per la marca clàssica /a/ (133 oc.) que per la moderna /i/ (48 oc.), a diferència del que s'esdevé en els regulars, que prenen la /i/ uniformement. Podem filar més prim, però, i buscar si hi ha diferències en funció del tipus d'al·lomorfa de radical que presenten aquest conjunt de verbs, tal com es veu a la taula 3.

	/a/	/i/
precedida de velar (/g/, /k/)	79 (<i>valga, vinga, diga...</i> ; <i>visques</i>)	14 (<i>asseguís, beguís, calguí...</i>)
precedida de vocal tònica (/i/)	45 (<i>sia, sies, sien</i>)	-
precedida de lateral palatal (/ʎ/)	6 (<i>vulla, vullés</i>)	-
precedida de sibilant palatal (/ʒ/)	2 (<i>haija, veges</i>)	26 (<i>vegi...</i> ; <i>hagi...</i> ; <i>vagi...</i>)
precedida de sibilant alveolar (/s/)	1 (<i>faça</i>)	8 (<i>faci, facis, facin</i>)
	133	48

Taula 3. Distribució de les marques de PS /a/ i /i/ en funció del fonema precedent en l'obra en vers de Maragall.

Observem que la marca /a/ es manté sense vacil·lacions en el PS de *ésser*, el qual sempre ocorre en les formes clàssiques (*sia, sies, sien*). També la /a/ és l'única marca per al PS de *voler*, el qual pot aparèixer o bé sota la variant clàssica (*vulla, vullés*) o bé en la forma analògica amb velar (*vulga, vulgues*). La marca /a/ també es manté majoritàriament en els verbs irregulars en què l'al·lomorfe del radical per al PS acaba en consonant velar (*valga, vinga, diga...*), amb 79 ocurrences (85 %) per només catorze de /i/ (15 %) –les quals, cal dir-ho, no estan condicionades per la rima. La preferència s'inverteix, en canvi, en els irregulars en què l'al·lomorfe del radical acaba en sibilant palatal (*haija, veges*) o en sibilant alveolar (*faça*), en què la prevalença de les formes amb /i/ és molt elevada: en el primer cas, dues ocurrences amb /a/ (7 %) –aquestes sí condicionades per la rima (§ 2.3)– davant de 26 amb /i/ (93 %); en el segon, una ocurrencia amb /a/ (11 %) –sense el constrenyiment de la rima– enfront de vuit amb /i/ (89 %). En els verbs amb al·lomorfa en l'arrel, doncs, l'associació amb la velar ajuda al manteniment de la marca de mode-temps clàssica de les classes II i III. Alternances en la marca de PS com les dels següents versos reforcen la idea que la /a/ es manté millor en contacte amb velar que no pas en els altres verbs amb al·lomorfa de radical: «qui no *vulga* pols | que no *vagi* a l'era–» (PE1, «Cançó nihilista» v. 11-12, v. 23-24 i v. 35-36), «[...] i ni mai te *puga* doldre | que te n'*hagis* després: *facin*-la inútil | una pau mai torbada en ton reialme, | i el ferm amor del teu i els altres pobles» (N III v. 361-364).

Finalment, també ens podem demanar si la distribució de les marques de PS /a/ i /i/ en els verbs irregulars és constant al llarg de la producció en vers de Maragall o si s'observa alguna evolució en l'ús que en fa el poeta. A la taula 4 quantifiquem, per a cada obra, les ocurrences amb /a/ i amb /i/, diferenciant aquelles en què la marca de PS va precedida de velar, ja sigui sonora (/g/) o sorda (/k/), d'aquelles altres en què va precedida de sibilant, tant si és prepalatal (/ʒ/) com alveolar (/s/). No hi incloem les formes del verb *ésser*, perquè ja hem vist que ocorren únicament amb la marca /a/ (*sia, sies, sien*), ni aquelles variants del verb *voler* en què el morf de PS va precedit de lateral palatal (*vulla, vullés*), que també mantenen /a/ amb constància (sí que comptem entre les formes velaritzades, en canvi, les variants *vulga, vulgues*). Els poemes no datats no figuren a la taula perquè, a banda de no poder-los situar cronològicament, no tenen cap ocurrencia d'aquest tipus. Quant a *Nausica*, en presentem el buidatge separat en dues files, perquè tenim en compte que aquesta obra de teatre en vers va ser creada en dues tongades: la primera va ser l'estiu de 1908, a partir del 5 de juliol i durant l'agost, quan Maragall en va elaborar el primer acte i els primers 221 versos del segon; no en va reprendre la redacció fins a l'estiu de 1910, en què hi va treballar del 15 de juliol al 3 de setembre, període durant el qual va completar-ne el segon acte, a partir del v. 222, i va escriure'n tot el tercer (Cornudella 35-37).

		precedida de velar		precedida de sibilant	
		/a/	/i/	/a/	/i/
<i>Poesies</i> [P]	1895	2	2	1 (rima)	3
<i>Visions & Cants</i> [V&C]	1900	3	-	-	6
<i>Les disperses</i> [LD]	1904	3	5	-	4
Poemes esparços [PE1]	1878-1905	7	1	1 (rima)	5
<i>Enllà</i> [E]	1906	2 + 24 (epífora)	-	-	1
<i>Seqüències</i> [Seq]	1911	2	-	-	1
Poemes esparços [PE2]	1906-1911	7	-	1	3
<i>Nausica</i> [N] actes I i II (...221)	1908	14	3	-	4
<i>Nausica</i> [N] actes II (222...) i III	1910	15	3	-	7
TOTAL		79 (85%) ¹²	14 (15%)	3 (8%)	34 (92%)

Taula 4. Distribució de les marques de PS /a/ i /i/ darrere de velar i de sibilant en l'obra en vers de Maragall. Indiquem els casos condicionats per la rima. Assenyalem també un cas de repetició múltiple provocada per un ús epifòric.

De la comparació del buidatge títol per títol es desprèn que l'alternança entre les marques de PS /a/ i /i/ en els verbs velaritzats es produeix ja en la primera obra en vers de Maragall, *Poesies* (1895), continua en *Les disperses* (1904) i en els poemes esparços contemporanis d'aquestes obres (1878-1905), i es retroba en *Nausica*, tant en la part escrita el 1908 com en la continuació de 1910. No hi ha, per tant, una distribució cronològica dels usos de /a/ i de /i/ que permeti parlar d'una evolució o d'un canvi de criteri; només podem corroborar el que ja havíem avançat: que la marca /a/ en els verbs velaritzats és àmpliament majoritària, tal com reflecteixen els percentatges (85% de /a/ enfront de 15% de /i/) i el fet que tinguin continuïtat de la primera obra a la darrera. Pel que fa als verbs irregulars amb la marca de PS precedida de sibilant, els casos amb /a/ són tan minsos –només tres, dos dels quals condicionats per la rima– que convé tractar-los com a ocurrences esporàdiques, i posar en relleu la continuïtat de les formes amb /i/ al llarg de la producció en vers maragalliana.

3. Imperfet de subjuntiu

El buidatge de l'obra en vers de Maragall ens ha proporcionat 112 formes d'IS. Tractem separatament les que no duen marca de persona (1 i 3) de les que sí que en porten (2, 4, 5 i 6), perquè en els paradigmes d'IS amb sibilant solen rebre al·lomorfs de mode-temps diferents (/s/, en el primer cas, enfront de /si/ o /se/, en el segon). A la taula 5 es veu el repartiment de les 72 formes de 1IS i 3IS entre les marques de mode-temps /s/, /se/ i /ra/, i de les 40 formes de 2IS, 4IS, 5IS i 6IS entre els morfs /si/ i /se/.

¹² Si exclouem les 24 formes de *valga* que es deuen a la repetició de l'expressió *valga'm Déu val!* en el cicle del comte Arnau (§ 2.3), el percentatge continua essent molt elevat: 80 % de /a/ enfront de 20 % de /i/.

1IS i 3IS			2IS, 4IS, 5IS i 6IS	
/s/ (com fos)	/ra/ (com oblidara)	/se/ (com haguesse)	/se/ (com sabesses)	/si/ (com estiméssiu)
64	5	3	21	19

Taula 5. Distribució de les formes d'IS de l'obra en vers de Maragall entre els diversos morfs de mode-temps.

3.1 Marca /s/

Com és esperable, l'al·lomorfe /s/, del qual hi ha 64 ocurrences, es troba exclusivament a les formes de 1IS (19 oc.) i 3IS (45 oc.), que són les úniques sense marca explícita de persona, atès que la resta necessita una vocal per a poder sil·labificar els morfs de persona /z/ (2), /m/ (4), /w/ (5) i /n/ (6) (§ 3.2): «Què em faria el dolor, ni què el defici, | ni tot el temps passat de sacrifici, | ni les congoixes, ni el perill de mort, | si de la vida me *trobés* com centre, | i *sentís* com l'infant, després del ventre, | morat d'ofec encara, arrenca el plor?» (E, «Escòlium» v. 96-101), «Quina en fora, Nausica, que tot d'una, | sens saber d'on, t'*aparegués* un hèroe | vestit d'una armadura resplendent, | brillant de majestat i ple de força, | i en tu *posés* els ulls fets i amorosos | i, fent un gran sospir, *obris* els braços!» (N I v. 194-199).

3.2 Marca /se/

La marca /se/ prové del segment llatí -sse- que assenyalava les formes de plusquamperfet de subjuntiu, les quals van acabar desplaçant-se cap al valor d'IS (Moll § 340). La vocal e es va perdre en posició final absoluta, és a dir, a les persones 1 i 3 (§ 3.1), atès que la desaparició de les marques de persona -m i -t, respectivament, va permetre que hi actués el procés d'apòcope de les vocals àtones finals diferents de a (Badia § 64). En canvi, a les persones 2, 4, 5 i 6 l'existència d'una marca morfològica procedent de les finals llatines -s, -mus, -tis i -nt va fer necessari el manteniment de la vocal. Aquest segment /se/, pronunciat [sə] en el català oriental, va conservar-se llargament com a marca d'IS a les persones 2, 4, 5 i 6. En l'obra poètica de Maragall n'hi ha 21 ocurrences repartides desigualment entre aquestes quatre persones: «—Si *sabesses* el mar com és bonic! | —Si *sabesses* la llum de la carena! | —Si hi *bai-xesses* series mon marit. | —Si hi *pugesses* ma joia fora plena» (PE2, «L'Empordà» v. 24-27), «—Si tots dos *fóssem* infants, | jugaríem a esposalles» (E, «Glosa» v. 41-42), «[...] i, havent vist robes esteses, | me n'he volgut cobrir ans que em *vegésseu*» (N I v. 362-363), «Recorda't de qui ets i quant podries | si se't *complissen* totes les promeses | que dins del teu terror fecond palpiten» (PE2, «A València en festa» v. 4-6).

A més, però, la marca /se/ ([sə]) ocorre en dues ocasions a la 1IS, un cop amb la grafia -ssa i un altre amb la grafia -sse, en comptes de la marca habitual, /s/, que hi apareix en dinou casos (§ 3.1):¹³ «Llença't, doncs, al carrer: si t'hi *trobessa*, | te donaria un bes al mig dels llavis» (P, «Les minves del gener» v. 12-13), «Fadric el Gran, i Cèsar, i Alexandre, | la meitat de la seva anomenada | de bon grat me darien,

¹³ Hem optat per /se/ com a representació fonològica de [sə] a la 1IS perquè considerem que aquests casos esporàdics en l'obra en vers de Maragall responen a una expansió de la marca d'IS de les persones 2, 4, 5 i 6, en les quals es pot justificar la forma fonològica /se/ per raó del seu origen etimològic. En canvi, en força parlars nord-occidentals en què s'evita el sincretisme entre les persones 1 i 3, s'ha produït una reorganització dels paradigmes verbals que ha conduït l'IS a tenir tres al·lomorfs de mode-temps: /sa/ (pronunciat [sa] o [sə]) a les persones 1, 4 i 5, /se/ (pronunciat [se]) a la 2 i la 6, i /s/ a la 3 (*cantessa*, *cantesses*, *cantés*, *cantéssam*, *cantéssau*, *cantessen*) (Massanell).

si *poguesse* | cedir-los en eix llit mon lloc. Ai, pobres!» (*LD*, «Elegies romanes, X» v. 1-4). Fixem-nos com, en tots dos casos, la forma de 1IS es troba en posició de final de vers. Tot i que la substitució de *trobessa* i *poguesse* per *trobés* i *pogués*, respectivament, no faria variar el recompte sil·làbic, atès que els versos es compten fins a la darrera síl·laba tònica, sí que provocaria una alteració del ritme, perquè tant «Les minves del gener» com les «Elegies romanes» són tirades de decasíl·labs blancs femenins i, per tant, un acabament de vers oxíton no hi encaixaria.

Semblantment, hi ha un cas de la marca /se/ a la 3IS, amb la grafia -sse, enfront de les 45 vegades que aquesta persona es construeix amb l'al·lomorf /s/ (§ 3.1): «Això també és vritat; que, si s'*haguesse* | hagut de refiar de nostra ajuda, | s'hauria mort aquí tot sol de gana» (*N I* v. 501-503). El fragment en qüestió prové d'una escena del primer acte de *Nausica* i també en aquesta ocasió *haguesse* es troba a fi de vers en una tirada de decasíl·labs blancs femenins, en els quals no s'integraria bé un vers d'acabament oxíton.

3.3 Marca /si/

El morf d'IS /si/ es va desenvolupar durant l'edat contemporània, com a resultat de la identificació de la /i/ amb el mode subjuntiu, a partir de l'expansió d'aquesta vocal en les terminacions de PS (Pérez-Saldanya 244). En l'obra poètica de Maragall, al costat de les 24 formes d'IS amb /se/ (§ 3.2), n'apareixen dinou amb /si/, aquestes darreres distribuïdes totes entre les persones 2, 4, 5 i 6: «Te diran ànima en pena | com si *fossís* condemnat» (*V&C*, «El comte Arnau» v. 180-181), «Mai que de la pàtria nostra | ens *poguéssim* oblidar, | cent turons hi ha en tes altures | per poder-la contemplar» (*PE1*, [«Montserrat, Montserrat...»] v. 19-22), «—Si vós, princesa, m'*estiméssiu* | jo us amaria més a vós—» (*LD*, «La missatgera més segura» v. 27-28), «Jo he vist els barcos — marxar replens | dels fills que duies — a que *morissin*» (*V&C*, «Oda a Espanya» v. 13).

3.4 Alternances entre /se/ i /si/

Com veiem, en el conjunt de l'obra en vers de Maragall el nombre de formes d'IS amb les marques /se/ i /si/ és similar (24 oc. a 19), més encara si deixem de banda els tres casos de /se/ a les persones 1 i 3, forçats per necessitats mètriques (21 oc. a 19). A la taula 6 resseguim la presència dels morfs /se/ i /si/ per obres (en queden al marge els poemes no datats, sense cap ocurrència d'IS).

		/se/		/si/
		1IS, 3IS	2IS, 4IS, 5IS, 6IS	2IS, 4IS, 5IS, 6IS
<i>Poesies</i> [P]	1895	1 (mètrica)	1	-
<i>Visions & Cants</i> [V&C]	1900		-	3
<i>Les disperses</i> [LD]	1904	1 (mètrica)	-	7
Poemes esparsos [PE1]	1878-1905		-	1
<i>Enllà</i> [E]	1906		1	3
<i>Seqüències</i> [Seq]	1911		1	-
Poemes esparsos [PE2]	1906-1911		8	-
<i>Nausica</i> [N] actes I i II (...221)	1908	1 (mètrica)	9 (acte I)	4 (acte II)
<i>Nausica</i> [N] actes II (222...) i III	1910		1 (acte II)	1 (acte II)
		3	21	19

Taula 6. Distribució de les marques d'IS /se/ i /si/ en les diverses obres en vers de Maragall. Indiquem els casos condicionats per la mètrica.

El primer que cal dir és que convé prendre amb prudència la imatge que en resulta, perquè l'IS és un temps poc freqüent i, per tant, la distribució pot no ser gaire significativa. En tot cas, no permet de traçar una línia evolutiva clara de progrés d'un morf enfront de l'altre, sinó que la presència dels dos va fent ziga-zagues i hi ha obres en què coexisteixen. Tanmateix, sí que podem fer notar que hi ha més ocurrences de /si/ a la part alta de la taula, és a dir, en l'obra en vers anterior a 1906, mentre que d'ocurrences de /se/ se'n troben més a la part baixa, o sigui, en la producció de 1906 en endavant.

Així, a *Poesies* (1895) només hi ha dues mostres d'IS, totes dues amb la marca /se/, encara que la de 1IS ja hem vist que era forçada per la mètrica (§ 3.2). En canvi, a *Visions & Cants* (1900) no trobem cap cas de /se/, però sí que n'hi ha tres de /si/. A *Les disperses* (1904), /se/ hi té una representació mínima, integrada per una sola ocurrencia, altre cop forçada per la mètrica (§ 3.2); al costat d'això, hi ha set ocurrences de /si/. En els poemes esparsos escrits entre 1878 i 1905 en tenim un sol exemple, que correspon novament a /si/. En el període anterior a 1906, doncs, el subtotal de formes amb /se/ és de tres, dues de les quals a la 1IS per raons mètriques, mentre que de formes amb /si/ n'hi ha onze.

A *Enllà* (1906) és el primer cop que veiem conviure en una mateixa obra les marques /se/ i /si/ sense constreyniments mètrics, tot i que la primera presenta una sola ocurrencia, mentre que la segona en té tres. Val a dir que l'alternança s'observa entre dues formes d'IS del verb *ésser*, *fóssem* i *fossis*, les quals ocorren en el mateix poema, «Glosa», i estan posades en boca del mateix personatge en un sol torn de parla: «—Si tots dos *fóssem* infants, | jugaríem a esposalles: | jo seria el rei d'aquí, | reina tu de l'altra banda. | [...] | Ai visió, no *fossis* lluny! | Ai Agnès, bé ets enyorada! | Ai neus, que blanques que sou! | Ai muntanyes, que sou altes!—» (E, «Glosa» v. 41-44 i v. 77-80). A *Seqüències* (1911), com ja s'havia esdevingut anteriorment, n'hi ha un sol cas, que en aquesta ocasió correspon a /se/. Són més nombroses, en canvi, les ocurrences en els poemes esparsos escrits entre 1906 i 1911: n'hi ha vuit i totes corresponen a /se/. En la poesia de 1906 en endavant, doncs, hi ha un subtotal de deu mostres de /se/ per tres de /si/, i es capgira, per tant, la preferència respecte del període anterior.

El cas més curiós, tanmateix, el proporciona el buidatge de *Nausica*. Novament trobem, en una mateixa obra, alternances entre les marques /se/ i /si/. Les formes d'IS es concentren en els dos primers actes, i el que crida l'atenció és com es distribueixen, atès que en el primer hi ha deu formes amb el morf /se/ (una a la 3IS forçada per la mètrica) i no cap amb /si/, mentre que en el segon n'hi ha una de sola amb /se/ i cinc amb /si/; en el tercer, no n'hi ha mostres. Aquesta distribució podria suggerir un canvi de preferència en l'autor, idea que pren força pel fet que, com hem esmentat, Maragall va compondre *Nausica* en dues tongades, l'estiu de 1908 i el de 1910, amb una aturada de prop de dos anys entremig. Malgrat que resulta temptador relacionar el canvi de prelació entre el 1r i el 2n acte amb aquesta aturada, la veritat és que el tall entre les formes amb /se/ i amb /si/ no coincideix amb la partió dels dos períodes creatius (§ 2.5). De fet, quatre de les cinc ocurrences de /si/ són dins dels primers 221 versos del 2n acte (v. 96, v. 100, v. 107 i v. 161) i corresponen, doncs, a la primera fase de composició; d'altra banda, en el v. 256, ja de la segona fase, s'intercala l'únic cas amb /se/ del 2n acte, seguit per la darrera mostra amb /si/, en el v. 502.

3.5 Marca /ra/

Les formes verbals catalanes del tipus *cantara*, *perdera*, *sentira*, que contenen el morf de mode-temps /ra/ darrere de la vocal temàtica de la conjugació corresponent, provenen de l'evolució del plusquamperfet d'indicatiu llatí (Moll § 338). Aquest es formava, per a totes les conjugacions, afegint al tema de perfet la marca de mode-temps -ERA-, que precedia els morf de persona; per exemple, per al verb model de la 1a conjugació llatina, AMO: AMAVERAM 'jo havia estimat'. D'acord amb l'estudi de Segura-Llopes, l'ús de les formes amb el morf /ra/ amb aquest valor etimològic és residual ja en el s. XIII. El buidatge de corpus fet per aquest autor mostra que el valor habitual de les formes del tipus *cantara* en la nostra llengua és el de condicional perfet, o sigui, 'hauria cantat', des de la primera documentació i durant tot el període medieval. La tendència romànica a expressar perifràsticament els valors de perfet, però, va provocar que les formes del tipus *cantara* anessen sent substituïdes per formes del tipus *haguera cantat*, alhora que *cantara* es feia equivalent al condicional simple, *cantaria*. La duplictat de formes condicionals es va resoldre, durant l'edat moderna, a favor de *cantaria*, mentre que *cantara* va restar obsolet en aquest ús. Tan sols els verbs *haver* i *ésser* van conservar les formes condicionals *haguera* i *fora*: les primeres, en usos auxiliars (*haguera* + participi 'hauria + participi') en l'apòdosi de construccions condicionals irrealis de passat; les segones, en expressions estereotipades del tipus *fora bo que...* 'seria bo que...', vives encara en català central.

Paral·lelament, en valencià les formes amb el morf de mode-temps /ra/ van passar, en mots de Segura-Llopes, per un procés de subjuntivació (*cantara* 'hauria cantat' > *cantara* 'hagués cantat') motivat per la proximitat semàntica entre el condicional perfet i el plusquamperfet de subjuntiu, ambdós vinculats a la

contrafactualitat.¹⁴ Finalment, la tendència ja esmentada a construir els perfets amb formes compostes i a interpretar les simples com a imperfets va motivar que *cantara* prengués el valor d'IS, 'cantés', que és el que té actualment al País Valencià i a la comarca limítrof del Matarranya, dins de l'Aragó catalanòfon.

Deixant de banda el condicional *fora* 'seria', que no sorprèn en un autor barceloní, en el buidatge de l'obra poètica de Maragall hem detectat vuit formes verbals amb el morf /ra/, tot i que amb valors gramaticals diversos. Així, n'hem localitzat una ocurrència esporàdica a *Visions & Cants*: «—El primer pecat meu és l'orgull, *pare*: | jo so aquell que he tingut un rei al cos; | mai he pogut sofrir que algú em *manara*, | fer la llei a tot Déu era el meu goig» (V&C, «La fi d'en Serrallonga» v. 9-12). És clar que, en aquest context, la forma *manara* és un IS, és a dir, equival a 'manés', i la seua presència ve exigida per la rima amb *pare*, d'acord amb la pronúncia oriental: [ˈparə] – [məˈnarə].

El gros de les formes amb el morf /ra/ es troba, però, a *Les disperses* i, concretament, en les traduccions de Goethe, en què se'n concentren set, tot i que només quatre actuen com a IS; les tres restants, doncs, no les hem comptabilitzades a la taula 5. El primer és un cas paral·lel al que acabem de comentar: «ELLA: Corones jo trenava a casa meva, | deixant-les assecar: les veus *encara*? | Prop la llar pengem en memòria teva. | ELL: Ni l'esvalot fou prou perquè *oblidara* | la primera que em dares aquell dia; | seca penja també prop mon llit *ara*.» (LD, «Lo nou Pausias i la florista» v. 151-156). Novament el valor d'aquest *oblidara* és el d'IS ('oblidés') i la seua presència es justifica per necessitats de rima (*encara* – *oblidara* – *ara*).

Les tres ocurrències restants de *Les disperses* en què una forma amb el morf /ra/ (*condemnara*, *desvetllara*, *travessara*) té valor d'IS ('condemnés', 'desvetllés', 'travessés') tenen en comú amb les dues que acabem de reportar el fet que la forma verbal es troba a final de vers. En aquest cas, però, no es poden justificar per necessitats de rima, perquè les composicions en què ocorren són tirades de decasil·labs blancs: «Primer, per fets horribles, deixàrem | estalonà'ns de les Erínnies; antes | el judici de Zeus ens *condemnara* | rigorós al penyal o bé a la roda, | que no el cor apartar de l'aimat culte» (LD, «Elegies romanes, IV» v. 16-20), «Qui mai ha contemplat tanta hermosura | sens que el cor adormit se'n *desvetllara* | tot penetrat d'aquells divins encisos?» (LD, «Alexis i Dora» v. 33-35), «Que anys passaren aixís! Només vint passos | separaven ma casa de la teva | sens que mai jo el llindar ne *travessara*.» (LD, «Alexis i Dora» v. 70-72). Tanmateix, la diferència de tipus accentual entre les formes de 3IS amb sibilant i amb ròtica, agudes les primeres i planes les segones, devia ser determinant en la tria, ja que tant la quarta de les «Elegies romanes» com «Alexis i Dora» estan construïdes íntegrament per decasil·labs femenins, acabats sempre en un mot paroxíton o, menys sovint, proparoxíton, sense que s'hi intercali cap vers masculí, com ho serien els acabats en els oxítons *condemnés*, *desvetllés* i *travessés*.

¹⁴ Un procés similar a aquest és el que explica estructures condicionals del tipus *Si ho hagués sabut, hagués vingut*, construïdes amb el plusquamperfet de subjuntiu tant en la pròtasi com en l'apòdosi, les quals en la parla col·loquial guanyen terreny a la formulació tradicional, amb plusquamperfet de subjuntiu en la pròtasi i condicional perfet en l'apòdosi (*Si ho hagués sabut, hauria vingut*), que és la que Fabra va prioritzar en la seua *Gramàtica catalana* de 1918 (§ 96) i la que la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC (§ 30.2.2.3) considera encara preferible en els registres formals.

A banda d'aquests quatre casos en què una forma verbal amb el morf /ra/ té el valor d'IS, n'hi ha tres més que demanen una altra interpretació. Així, a «Lo nou Pausias i la florista», a més de la forma *oblidara* a què ja ens hem referit, hi apareix *enfonsara*, però aquesta no té pas el valor d'IS, sinó que s'usa com un condicional equivalent a *enfonsaria*, d'acord amb un dels valors històrics que, com hem vist, havien assumit les formes procedents de l'antic plusquamperfet d'indicatiu llatí: «ELL: *Tingués* jo el geni del ditxós Pausias: | de pintar tal corona la gaubança | *fora'm* el dolç esmerç de tots els dies. | ELLA: Contemplant sa bellesa l'ull no es cansa: | entorn, els més hermosos fills de Flora | hi van movent acolorada dansa. | ELL: M'*enfonsara* en els calzes a tothora | per xuclar-hi dolçors que la Natura | va versant a l'eixir la flor enfora» (LD, «Lo nou Pausias i la florista» v. 46-54). Notem com, uns versos abans, apareix també el condicional *fora* 'seria', circumstància que ajuda a interpretar les dues estrofes posades en boca del mateix personatge (ELL) com una construcció condicional amb una pròtasi en què s'ha omès la conjunció *si* ('[si] tingués jo el geni de Pausias'), seguida de dues apòdosis (*fora'm...* 'em seria' i *m'enfonsara...* 'm'enfonsaria'). Atribuïm a necessitats del recompte sil·làbic aquest ús condicional de *enfonsara* (en-fon-sa-ra, 4 síl·labes) en lloc de *enfonsaria* (en-fon-sa-ri-a, 5 síl·labes), atès que la forma habitual hauria generat un vers hipermètric.

Troblem un cas similar en la segona de les «Elegies romanes», tot i que en aquesta ocasió la forma amb el morf /ra/, *rebera*, té la interpretació de condicional perfet, és a dir, 'hauria rebut', atès que es troba en l'apòdosi d'una estructura condicional que té un plusquamperfet de subjuntiu (*hagués anat*) en la pròtasi, en la qual novament cal sobreentendre-hi la conjunció *si*: «la cançó de Malbrough aixís seguia | a l'inglès, de París cap a Liorna, | i de Liorna a Roma, i fins a Nàpols; | i a Smirna *hagués anat*, allí el *rebera* | "Malbrough", allí en el port, cançó ditxosa!» (LD, «Elegies romanes, II» v. 12-16). Semblantment, en la tercera de les «Elegies romanes», hi ha una construcció condicional, aquest cop amb la conjunció *si* explícita, que conté en la pròtasi una forma de plusquamperfet de subjuntiu (*hagués retardat*) i en l'apòdosi una forma verbal simple amb el morf /ra/ (*desvetllara*), que pren el valor de condicional perfet, 'hauria desvetllat', que ja hem vist que era l'habitual en català antic: «Si *hagués retardat* Lluna sa besada | al bell pastor, és ben segur que, llesta, | el *desvetllara* l'envejosa Aurora» (LD, «Elegies romanes, III» v. 16-18).

4. Recull de resultats i conclusions

En l'obra en vers de Maragall, conviuen quatre marques de mode-temps per a les persones 1, 2, 3 i 6 del PS (/i/, /a/, /ia/ i Ø), tres marques per a les persones 1 i 3 de l'IS (/s/, /se/ i /ra/) i dues per a les persones 2, 4, 5 i 6 de l'IS (/se/ i /si/). El poeta, però, se'n serveix de maneres molt diferents.

En el PS, la marca més freqüent és /i/, de la qual Maragall fa ús sistemàticament en els verbs de la 1a conjugació (*acabi*); en els de la 3a, tant pura (*adormi*) com incoativa (*atordeixi*), i en els regulars de la 2a (*rebi*). En canvi, en els irregulars, que molt majoritàriament pertanyen a la 2a conjugació, predomina la marca /a/. Aquesta ocorre d'una manera sistemàtica en el PS dels verbs ésser, que Maragall empra sempre en les formes clàssiques sense velar (*sia*), i *voler*, que tant pot aparèixer en les variants clàs-

siques (*vulla*) com en les analògiques (*vulga*). En la resta de verbs amb al·lomorfa de radical, la /a/ és la marca predominant en el grup més nombrós, el dels verbs velaritzats (*diga*), malgrat que la /i/ no en queda exclosa del tot, mentre que en els pocs que tenen un al·lomorf acabat en sibilant la /i/ és la marca emprada majoritàriament (*faci*, *hagi*, *vegi*), i la /a/ hi és esporàdica i pot respondre a requeriments de la rima.

Així doncs, Maragall utilitza aquestes dues marques de PS en distribució complementària: /i/ per als verbs regulars de les tres conjugacions i /a/ per als irregulars, amb una certa expansió de la marca majoritària cap al terreny d'aquests darrers. És un ús que s'atansa força a la descripció del parlar barceloní que Fabra proporciona en la primera part del seu *Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), quan dona /i/ com a marca de PS per a totes les conjugacions però esmenta, com un ús en retrocés, l'existència de formes amb la marca /a/ en els verbs irregulars («*qu'ho diga*, *no el cregas*, *no ho façan*»). L'ús maragallià no té gaire cosa a veure, en canvi, amb els models regulars de conjugació prescrits per Ballot (1815) i Bofarull (1864, 1867), amb la marca /e/ per als verbs de la 1a conjugació i /a/ per als de la 2a i la 3a; sí que hi coincideix, en canvi, en els irregulars, no tan sols pel fet d'usar-hi la marca /a/, sinó pel manteniment de les formes clàssiques *sia*, *vulla* i *sàpia*.

A més, Maragall pot recórrer ocasionalment a formes arcaiques de PS de la 1a conjugació sense marca explícita (*guard*), ja sigui perquè les insereix en els seus versos en el marc d'una expressió fossilitzada (*Déu te/vos guard!*), ja sigui perquè se'n serveix per a evitar que li quedi un vers hipermètric. També la marca /ia/ apareix en l'obra en vers del poeta barceloní, per dos motius diferents. En el cas del verb *saber*, correspon al manteniment de la forma clàssica de PS d'aquest verb, *sàpia*, que Maragall alterna amb la variant velaritzada *sàpiga*, de la mateixa manera que hem vist que mantenia les variants clàssiques amb /a/ *sia* i *vulla*, aquesta darrera en alternança amb *vulga*. En el cas del verb *morir*, tot i que habitualment l'empra amb la marca de PS /i/, *mori*, com hem vist que s'esdevenia en els verbs regulars i, en particular, en els de la 3a conjugació pura, hi ha una ocasió en què recorre, per necessitats de rima, a la variant *mòria* (que va substituir la clàssica, *muira*, durant l'edat moderna). Per tant, quan se'n pot beneficiar per a ajustar el recompte sil·làbic d'un vers al metre de la composició o per a fer-lo rimar, Maragall no té inconvenient a pouar en la llengua històrica variants desusades en el barceloní del seu temps.

Quant a l'IS, la marca habitual en aquest autor per a les persones 1 i 3 és /s/ per a totes les conjugacions (*arribés*, *avorrís*), i aquesta és la que apareix sempre en la seua obra en vers quan no hi intervé cap constrenyiment de rima o de mètrica. En un parell d'ocasions, tanmateix, recorre a una forma de 1IS i a una de 3IS amb la marca /ra/, pròpia de l'IS valencià, per a aconseguir una rima en [ˈarə] (*pare* – *manara*, a «La fi d'en Serrallonga»; *encara* – *oblidara* – *ara*, a «Lo nou Pausias i la florista»). D'altra banda, Maragall emprava en moltes composicions el decasíl·lab blanc femení, que demana un acabament paroxíton o proparoxíton, circumstància que li impedia de situar formes de 1IS i 3IS amb la marca /s/ a final de vers quan escrivia en aquest metre, atès que són oxítones. Aquesta és la motivació que hi ha en l'ús de formes paroxítones amb la marca /ra/, i fins amb /se/ ([sə]), a «Les minves del gener» (*trobessa*), «Elegies romanes» (*condemnara*, *poguesse*), «Alexis i Dora» (*desvetllara*, *travessara*) i *Nausica* (*haguesse*).

Pel que fa a les persones 2, 4, 5 i 6 de l'IS, en l'obra en vers de Maragall hi ha una alternança pràcticament a parts iguals entre la marca amb la vocal etimològica, /se/ (*sabesses*), i la marca /si/ (*estiméssiu*), amb la vocal mudada per analogia del PS. La primera és la que prescrivien les gramàtiques de Ballot (1815) i Bofarull (1864, 1867). La segona és la que Fabra descriu com a corrent en el parlar de Barcelona a l'*Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891), tot i que puntualitza que /se/ és utilitzada «en algunas comarcas» (les que tinguéssim en ment havien de ser del català central, perquè en dona la pronúncia [sə]). No hem sabut trobar un criteri que regeixi l'alternança entre una marca d'IS i l'altra: de fet, hi ha obres en què conviuen; fins i tot, a «Glosa» *fóssem* i *fossis* estan posades en boca del mateix personatge en un sol torn de parla. Sí que hem pogut observar que en la producció anterior a 1906 predomina /si/, sense que /se/ en quedi completament exclosa, mentre que en la de 1906 en endavant s'inverteix la preferència a favor de /se/, però sense abandonar l'ús de /si/.

D'acord amb els resultats que acabem de sintetitzar, podem dir que es confirma la hipòtesi que havíem plantejat (§ 1), la qual reposa parcialment en una observació feta per Fabra a la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1898). Així, hem comprovat que la marca morfològica /i/ de PS és l'única que apareix en els verbs regulars, en els quals usar-la resulta avantatjós, atès que evita el sincretisme entre formes flexives de PS i de PI. En canvi, quan els morfs innovadors no presenten un avantatge respecte dels tradicionals, es produeixen alternances entre els primers, /i/ i /si/, que es veuen afavorits per la congruència del sistema, i els segons, /a/ i /se/, que compten amb el prestigi i la inèrcia dels usos tradicionals en la llengua escrita. Un cop feta l'anàlisi, podem afegir que aquestes alternances en ocasions reflecteixen una situació d'equilibri de forces, com s'esdevé entre /se/ i /si/ en l'IS, mentre que altres vegades revelen que hi ha una preferència, condicionada contextualment, que afavoreix una de les dues variants. És el que s'esdevé entre les marques /a/ i /i/ de PS en els verbs irregulars, la freqüència d'aparició de les quals està en funció del tipus d'al·lomorfa de radical o, dit d'una altra manera, depèn de la consonant que precedeix el morf de mode-temps. Així, per als verbs amb l'al·lomorfa més habitual, la presència d'una arrel acabada en consonant velar afavoreix la marca /a/ de PS, que ocorre en un 85 % dels casos, enfront del 15 % de /i/. En canvi, la preferència es capgira, fins al punt que /a/ esdevé pràcticament testimonial, quan l'arrel acaba en sibilant, ja sigui palatal o alveolar, que és un tipus força menys habitual d'al·lomorfa però que afecta verbs molt freqüents com *haver* o *fer*. D'altra banda, com també havíem previst, el fet que hàgim analitzat els usos de les marques de PS i d'IS en l'obra en vers de Maragall ha provocat que trobéssim esporàdicament formes flexives impròpies del context espaciotemporal en què va viure el poeta, les quals es justifiquen per necessitats mètriques.

Al cap i a la fi, doncs, si deixem al marge l'alternança equilibrada entre /se/ i /si/ a les persones 2, 4, 5 i 6 de l'IS i certes vacil·lacions en verbs irregulars en el PS (*vulla* i *vulga*, *sàpia* i *sàpiga*), el polimorfisme morfològic en l'obra en vers de Maragall respon a dues realitats. D'una banda, al recurs esporàdic a formes d'altres èpoques (*guard*, *mòria*) o d'altres territoris (*manara*) per ajustar el metre o la rima d'un vers. De l'altra, amaga certs usos del poeta sostinguts amb prou constància: /i/ com a marca de PS dels verbs regulars de totes les conjugacions; /a/, en el PS dels verbs velaritzats; manteniment absolut de les formes clàssiques del PS de *ésser* (*sia*, *sies*, *sien*); /s/, a les persones 1 i 3 de l'IS. Darrere de l'heterogeneïtat de formes flexives com la que s'observa en els versos finals del «Cant espiritual» de Maragall no hi ha, doncs, una barrija-barreja morfològica, sinó un seguiment estricte dels usos propis,

bastits en gran part sobre el barceloní de l'època, però també en una certa mesura sobre la tradició gramatical i literària prèvia:

I quan *vinga* aquella hora de temença
en què s'*acluquin* aquests ulls humans,
obriu-me'n, Senyor, uns altres de més grans
per contemplar la vostra faç immensa.
Sia'm la mort una major naixença!

Bibliografia

Alcover, Antoni M. «Dietari de l'Eixida filològica a diferents territoris de la nostra Llengua durant l'estiu d'enguany (1920)». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, vol. XI, 1920, p. 185-336, https://alcover.iec.cat/documents/11BDLC_11.pdf. Consulta: 2 ago 2023.

Badia i Margarit, Antoni M. *Gramàtica històrica catalana*. Ed. 3i4, 1981.

Balcells, Albert i Enric Pujol. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I. 1907-1942*. IEC, 2008.

Ballot, Josep Pau. *Gramatica y apología de la llengua cathalana*, a cura de Mila Segarra. Alta Fulla, 1987.

Bofarull, Antoni de. *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*. El Plus Ultra, 1864.

Bofarull, Antoni de i Adolf Blanch. *Gramática de la lengua catalana*. Espasa Hermanos, 1867.

Casals, Glòria. «La llengua de Joan Maragall i la filologia». *Revista de Catalunya*, núm. 64, juny 1992, p. 134-145.

Cornudella, Jordi. «“Jo li he obert l'última porta”. Notes sobre *Nausica* en la poesia de Maragall». *Haidé*, núm. 7, 2018, p. 29-44, <https://raco.cat/index.php/Haide/article/view/347595/438930>. Consulta: 30 jul 2023.

Dressler, Wolfgang U. «Word formation as part of natural morphology». *Leitmotifs in natural morphology*. John Benjamins, 1987, p. 99-126.

Fabra, Pompeu. *Ensayo de gramática de catalán moderno*. L'Avenç, 1891. Edició facsímil: *Obres completes*, vol. I, a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Enciclopèdia Catalana / Proa / Ed. 62 / Ed. 3i4 / Moll, 2005, p. 205-329.

Fabra, Pompeu. *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. L'Avenç, 1898. Edició facsímil: *Obres completes*, vol. I, a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Enciclopèdia Catalana / Proa / Ed. 62 / Ed. 3i4 / Moll, 2005, p. 333-439.

Fabra, Pompeu. *Gramàtica catalana*. 1918. 7a ed., 1933. Ed. facsímil, IEC, 2006.

Faluba, Kálmán. «El pretèrit perfet d'indicatiu i el present de subjuntiu en el català del segle XVIII i inici del XIX». *Actes del XVIIè Col·loqui de l'AILLC (València, 2015)*, AILLC / IEC, 2017, p. 61-69, <https://>

publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000254/00000097.pdf. Consulta: 26 jul 2023.

Garcés, Tomàs. «Conversa amb Josep Carner». *Revista de Catalunya*, núm. 38, agost 1927, p. 141-146.

Gulsoy, Joseph. «El desenvolupament de les formes del subjuntiu present en català». 1976. *Estudis de gramàtica històrica*. Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 377-419.

Institut d'Estudis Catalans. *Gramàtica de la llengua catalana*. IEC, 2016, <https://giec.iec.cat/inici>. Consulta: 7 ago 2023.

Maragall, Joan. *Poesia i teatre* [PT], ed. crítica d'Ignasi Moreta i Lluís Quintana. *Obres completes*, vol. I. Ed. 62, 2020.

Massanell i Messalles, Mar. «Les terminacions àtones de primera i segona persona del plural en català: una aproximació diacrònica i geolingüística». *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, núm. 8, 2018, p. 159-258.

Mayerthaler, Willi. «System-independent morphological naturalness». *Leitmotifs in natural morphology*. John Benjamins, 1987, p. 25-58.

Moll, Francesc de B. *Gramàtica històrica catalana*. 1991. 2a ed. corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre, Universitat de València, 2006.

Perea, Maria Pilar. *Estructura i variació en el verb català de començaments de segle. La flexió verbal en els dialectes catalans (Alcover – Moll)*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1999, <http://hdl.handle.net/10803/673535>. Consulta: 2 ago 2023.

Perea, Maria Pilar (dir.). *La flexió verbal en els dialectes catalans d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll. Les dades, els mapes i la veu*. IEC, 2011, <https://alcover.iec.cat/>. Consulta: 27 jul 2023.

Pérez Saldanya, Manuel. *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. Universitat de València, 1998.

Petit i Aguilar, Joan. *Gramàtica catalana*, ed. i estudi a cura de Jordi Ginebra. IEC, 1998.

Pradilla, Miquel Àngel. «L'univers calidoscòpic de la sociolingüística de la variació en l'àmbit de la llengua catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, 2011, p. 125-140.

Rico, Albert i Joan Solà. *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. Universitat de València, 1995.

Segarra, Mila. *Història de la normativa catalana*. Enciclopèdia Catalana, 1985.

Segura-Llopes, Carles. «L'evolució de la forma verbal *cantara* en català: un estudi de corpus». *Mirabilia/MedTrans*, núm. 1, juny 2015, p. 2-45, <https://www.revistamirabilia.com/medtrans/issues/mirabilia-medtrans-01-2015-1>. Consulta: 30 jul 2023.

Wheeler, Max W. «On the hierarchy of naturalness principles in inflectional morphology», *Journal of Linguistics*, vol. 29, núm. 1, 1993, p. 95-111.

Wurzel, Wolfgang U. «System-dependent morphological naturalness in inflection». *Leitmotifs in natural morphology*. John Benjamins, 1987, p. 59-98.

Wurzel, Wolfgang U. *Inflectional Morphology and Naturalness*. Kluwer Academic Publishers, 1989.

Rebut el 5 de setembre de 2023

Acceptat el 2 d'octubre de 2023